

1. Слово о плъку Игоревъ, Игоря сына Святъславля, внука Ольгова. – К.: Дніпро, 1977. – 80 с.
2. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. – К.: Дніпро, 1988. – 296 с.
3. Аулих В.В. Погребальные памятники Галицкой земли // Археология Прикарпатья. Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К.: Наукова думка, 1990. – С.152-155.
4. Бандрівський М.С. Звався Хорсом чи Дажбогом? // Бандрівський М.С. Сварожі лики. – Львів: Логос, 1992. – С.73-80.
5. Бандрівський М.С. Кам'яні ідоли на Заході України // Бандрівський М.С. Сварожі лики. – Львів: Логос, 1992. – С.53-73.
6. Генік В. Таємниця Збруцького ідола // Галичина. – 2000. – №4. – С.195-198.
7. Історія міст і сіл Української РСР. – Т.26. – К.: Українська Радянська Енциклопедія. 1971. – 640 с.
8. Історія Української РСР: У 2 томах. – Т.1. – К.: Наукова думка. 1967. – 808 с.
9. Москаленко М. Фольклорний алфавіт давньоруського космосу // Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. – К.: Дніпро, 1988. – С.5-46.
10. Скорій Р. Розгадка Бубнища? – Івано-Франківськ, 1994. – 30 с.
11. Телегін Д.Я. Вартові тисячоліть. – К.: Наукова думка, 1991. – 80 с.
12. Тимошук Б.А., Русанова И.П. Второе Збручское (Крутиловское) святилище / по материалам раскопок 1985 г. // Древности славян и Руси. – М.: Наука, 1988. – С.78-91.
13. Токарев С.А. Боги // Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. – Т.1. – М.: Советская Энциклопедия, 1980. – С.177.
14. Топоров В.Н. Боги // Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5-ти томах. – Т.1. – М.: Международные отношения, 1995. – С. 204-215.

V.S. Genyk

RELIGIOUS SYNCRETISM IN THE MATERIAL AND SPIRITUAL CULTURE OF THE HALYCH PRINCIPALITY'S POPULATION OF THE 13th CENTURY

The article "Religious syncretism in the material and spiritual culture of the Halych principality's population of XIII century" deals with the most characteristic traces of the pre-Christian beliefs in the Halych principality in XIII century. It is explained the phenomenon of ditheism and proposed the new periodization of the Slavic pre-Christian religion.

Н. Сагайдачна

ЮЛІАН ЦЕЛЕВИЧ – ПЕРШИЙ ІСТОРІОГРАФ ПОКУТСЬКОГО ОПРИШКІВСТВА У ХVІІІ СТ.

Проблематика антифеодальної боротьби селянства Прикарпаття в другій половині ХVІІ–ХVІІІ ст. представлена в українській історичній науці порівняно невеликою кількістю досліджень. Одним з перших, хто зробив значний внесок у вивчення цієї проблематики, був Ю.Целевич – історик, професор академічної гімназії у Львові, член Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), перший упорядник "Записок НТШ". Саме своїми статтями про галицьких опришків, які були надруковані у львівському часописі "Діло" в 1882, 1888, 1890-1891 рр., історик здобув високе

Н.Сагайдачна. Юліан Целевич – перший історіограф покутського опришківства у XVIII ст.

наукове визнання і популярність серед тодішньої української інтелігенції [1]. Редакція Руської історичної бібліотеки, подаючи в 1897 р. серію розвідок про народні рухи в Україні у XVIII ст., вважала за потрібне надрукувати статті Ю. Целевича у вигляді своєрідної монографії [2, с.155-295]. У передмові до неї Михайло Грушевський зауважив, що "...серія статей пок. Целевича про галицьких опришків познайомить читача з тими явищами в Західній Україні, серед котрих опришківство було одним з найбільш видатних і характерних, але мало багато аналогій в XVII і навіть XIX в." [3, с.3].

У польській історичній науці цю тему почали досліджувати ще з 40-х рр. XIX ст. Так, в 1840-х рр. польський публіцист К.Вуйціцький написав статті "Гуцули" і "Розбійники" [4], де хоч і згадує про організацію, тактику галицьких опришків, проте називає їх "бандитами", "розбійниками", "ненормальними елементами". У 1857 р. А.Бельовський опублікував розвідку "Покуття", яка ґрунтувалась на цінних історичних джерелах про рух опришків початку й середини XVIII ст. – "чорних книгах" Станіславського міського суду, де запротокольовано зізнання опришків [5, с.688-733]. Опришківський рух, на думку польського дослідника, мав усі риси розбійницького руху, був спричинений віддаленістю території від політико-економічних центрів Галичини, наявністю великих лісів та гір, низькою освіченістю населення тощо.

Саме праця А.Бельовського започаткувала фахове дослідження даної проблеми. Неодноразово на основі цієї наукової розвідки висвітлювався опришківський рух на Покутті [6, с.59-70].

Безсумнівно, Ю.Целевичу був відомий науковий доробок польських істориків. Принаймні він сам зізнався, що перша його розвідка "Про Олексу Довбушука и его попередниковъ и наследниковъ" оперта на дві книги кримінальних актів міста Станіславова, з яких перша хронологічно охоплює 1703-1723 рр., а друга – 1738-1751 рр.: "Покійний Август Бельовський, що тоті дві книзі дарував бібліотеці ім. Оссалінських, назбирав з них вісті про опришків і помістив їх під заголовком "Pokusie" в місячний часопис "Czas" за 1857 р." [2, с.160].

Отже, серію своїх статей Ю.Целевич розпочав вищезгаданою розвідкою, яка, окрім двох книг кримінальних актів м. Станіславова, доповнювалася спогадами польського поета Ф.Карпінського, запискою в метриці Микуличина та ілюструвалася народними піснями про опришків зі збірки Я.Головацького, книги К.Вуйціцького та додатком до перекладу М.Коссаком розвідки А.Бельовського [7]. Проте історик висловлював жаль, "книги, що безперечно обіймала 15-літній період від 1723 до 1738 рр., зовсім нема, як нема й актів з перед 1703 р. і після 1751 р."

[2, с. 160]. Він сподівався, що з часом знайдуться судові протоколи в Кутах, Коломиї, Надвірній, Галичі та інших місцях, де судили опришків, що значно доповнить джерельну базу досліджуваної проблеми.

Історик називав опришків “бездомними очайдухами”, для яких “не було вже третього виходу, хиба шибениця, або жити до смерти життем диким і розбійницьким, як каже ся в пісні “на камені спати, з горби хлібом жити і зо скали воду пити” [2, с. 156].

Дослідник зумів чітко визначити причини розвитку опришківського руху. Насамперед він виділив соціально-економічні причини, підкреслюючи, що “опришки повстали з утікачів, а до втечі змушувала гірський нарід люта неволя і надужиття, яких на селянах допускалися економи, звані підстаростами, та атамани – далі бідність, голод і порив гуцульського та волоського народу в XVIII ст. до волі. З чого ж мав утікач жити, як не з розбою? До чого прийшла жадоба пімсти” [2, с. 157].

Наступним чинником розвитку опришківства Ю.Целевич вважав політичний фактор. Він визначив політичний стан тодішньої Польщі, Угорщини й Волощини: у Польщі – усобиця між Августом II та його суперником С.Лещинським; в північній Угорщині – заколот, спричинений ракочанським повстанням, натомість у Волощині – внутрішні заворушення, участь Волощини разом з Туреччиною у Північній війні проти Росії. До політичних передумов розвитку опришківства в період О.Довбуша, історик відносив ще анархію в Польщі за Августа III, другу турецьку війну Карла VI [2, с. 158-159].

Важливу роль у розвитку опришківського руху відіграв, на його думку, також географічний фактор: “Велике й широке гніздо Чорногори, що простиралося від межиріччя обох Черемошів аж по Гусг у Марамороші й було розвите на потрібній границі тодішньої Польщі, Угорщині й Волощині, не дуже віддалене й від Семигорода (Арделю), зі своїми обширними та незмірними полонинами, глибокими й незахідними дебрами, недоступними пралісами, зі своїми незахідними скалами й глибокими та темними печерами, давало безпечний захист і охорону опришкам та було коліскою розбишацтва” [2, с. 159].

До передумов опришківства Ю.Целевич включав і сприяння значної частини суспільства розвитку цього руху. Опришки знаходили, як зазначав дослідник на основі аналізу судових протоколів, спільників і помічників серед представників майже всіх станів [2, с. 159, 167].

Історик на основі названих джерел зумів хронологічно відновити хід подій опришківського руху та його локалізацію. Розвиток опришківства у XVIII ст. він почав розповіддю про загіг Івана Пискливого – “першого ватажка, що добився в початку XVIII ст. широкої слави

Н.Сагайдачна. Юліан Целевич – перший історіограф покутського опришківства у XVIII ст.

на нашім Покуттію”. Висвітлюючи опришківські рейди ватажків (Пинти, Панчишина, Леська та ін.), а особливо – Олекси Довбуша, Ю.Целевич намагався точно визначити кількість загонів, їхні вимоги, місце перебування тощо.

Уже в своїй першій статті Ю.Целевич вдався до дискусії з польським істориком Прохаскою щодо причин і часу “заспокоєння” опришківства. Польський дослідник вважав, що лише збройна боротьба польських властей з опришками заспокоїла їх. Ю.Целевич дотримувався іншого погляду: опришків “утихомирило аж заняття Галичини Австрією, по котрій можна було надіятись, що прикоротить розбишацтво й зробить кінець анархії. До повороту на ліпше причинилося безперечно найбільше скасоване неволі Йосифом II, після чого опришки виродилися в простих розбійників, проти котрих повстала й сама людність, не вважаючи вже їх своїми местниками” [2, с.183].

У 1888 р. в газеті “Діло” вийшла друга стаття Ю.Целевича “Ще дещо про Олексу Довбушука и его наследниковъ” [8]. У ній автор до вищезгаданих джерел додав кілька документів з галицьких городських актів, а саме: уривок зі “Сводної літописі 1700-1772 р.” А.Петрушевича; привілей С.Дзвінчука і його потомків, який був згаданий у розвідці Турчинського [9, с.4-6]; народні пісні і перекази, зібрані тим же Туринським [10, с.7-11].

Названа стаття доповнювала першу. Це зазначав сам дослідник: “Позбиравши ще деякі вже оголошені матеріали про Олексу Довбуша і роздобувши нові, зовсім не звісні вісти про його наступників Івана Варцабу та Івана Бойчука, ми зложили їх докупи і доповняємо ними давнішу нашу розвідку про опришків” [2, с.187]. Пізніше Б. Барвінський висловлював думку, що переклад Шопінським першої статті та прихильно оцінка Ф.Бостля спонукали українського історика до подальшої праці над проблемою [11, с.176].

Ю.Целевич вже на початку другої статті вступив у дискусію з Шопінським. По-перше, український дослідник з жалем констатував, що Шопінський пропустив уривок, в якому порівнювалося опришківство в руській і сербській Чорногорі, і ще раз підкреслив: “Як там, так і тут воно могло було довести до основи окремого, незалежного політичного організму, якби не відмінні, хоч зовсім случайні обставини, бо якби не вони, то якийсь сміливий ватажок був би міг і тут промінати булаву за топорець, як там, і із Ясенова або Космача зробити руську Цетинію...” [2, с.188]. До таких обставин Ю.Целевич зарахував, насамперед, відсутність релігійного фактора боротьби опришківства.

В.Шопінський у передмові до перекладу вважав, що саме Ю.Целевич зробив “Довбушука” історичним героєм, останньому належала би

шибениця, а в разі помилювання – досмертна в'язниця в станіславівським криміналі. Така думка польського перекладача змусила українського історика стати на захист постаті Олекси Довбуша. На основі конкретних фактів, взятих з історичних джерел, (переслідування опришків з боку полковника Пшелуського, напад Довбуша на двір полковника Злотницького в с. Борщеві коло Бучача 4 травня 1744 р., вбивство отамана Дідушка 1743 р., напад на двір родичів поета Францішка Карпінського 8 жовтня 1741 р.), Ю.Целевич відповів В.Шопінському дипломатично: “Ми на се скажемо, що воно так і не так. Правда, що Довбушук був розбійником, і закон домагається крові за кров. А все ж таки Довбушук не втратив ні крихти тої романтичної вдачі, якого вкрасили його народні пісні й перекази, і вісти історичні, подані нами, не збавили його тих рисів героя, ніжності чувства і благородности, без котрих нарид не розумів би свого героя...” [2, с.188-189].

Отже, у двох перших своїх статтях Юліан Целевич дав нарис історії опришківського руху в Галичині у 1703-1723 та 1738-1751 роках. У третій розвідці “Дальші вісти про опришків (ватаги Олекса Довбушук і Василь Баюрак)” автор розповів про діяльність О.Довбуша в 1744-1745 рр. і хронологічно продовжив опришківський рух до 1754 р. [12]. Ця стаття написана виключно на основі знайденої в архіві м. Станіславова судової книги з кримінальними розправами магістратського суду цього міста в 1751-1758 рр. (“Xiegi szarne seu Kruminalne...”). Щоправда, дослідник використав епізоди з опришківського руху, відображеного у працях польських авторів [13].

Аналіз джерел дав змогу досліднику висловити думку про те, що опришківство після смерті О.Довбуша характеризувалося моральним спустошенням. Автор намагався охарактеризувати ситуацію, що склалася: “Загальне зіпсутте, упадок обичаїв і крайня самоволя в країні, що не вмiла пошанувати й найсвятiших, загальнопризнаних прав, уся тота гниль не обминула, мовби який помiр, ані вiдлюдних полонин, ані чорногорських зворiв. Доторкнувшись своєю мертвою рукою, розстроювала вона всяке життя, уже в частини й родинне, то розстроiла й опришкiвське товариство...” [2, с.187].

Четверта стаття Ю.Целевича про опришків фактично складалась з двох частин, була надрукована в “Ділі” у 1891 р. [14]. Основними джерелами (крім названих до попередніх статей) для її написання стали протоколи галицького городського суду 2 листопада 1759 р., що знаходились у 270 томі городських галицьких актів; універсал 1759 р., вміщений в галицьких городських книгах; судовий декрет 1759 р., знайдений в Дрогобицькій судовій книзі; розпорядження австрійських властей у

справі розбійницьких нападів, отриманих від пароха Солотвина о. М.Головацького. Крім цього, дослідник переглянув три судові книги, які збереглися в архіві м. Болехова, однак не знайшов там нічого цінного з даної тематики [2, с.274].

Історик вважав, що Баюраковий наступник Іван Бойчук підніс опришківство на більш високий моральний рівень, бо переслідував лише багатих, що наживалися на людському горі та нещадній експлуатації бідняків: “І хоч не бачимо вже в нім тої лицарської вдачі, що в Довбушука, то таки не проливав він “людську кровіцу як водицю”, не нападав із-за смереки на проїжджих купців, або безоружних, заполоханих жінок. Він нападав на заможних орендарів, спорожняв кишені багатого жида-купця, казав погоститися в панськiм дворі, наповненім усяким добром, але не позволяв убивати нікого, хиба вимагала сього власна оборона” [2, с.247].

Якщо оцінювати в цілому працю Ю.Целевича над цією проблемою, то слід відзначити ще й те, що дослідник зумів виділити два типи опришківства: за словами Б.Барвінського, “одно, так сказати б, ідеальне, друге – звичайне розбишацтво” [2, с.184].

Опришківській проблемі присвячена ще одна розвідка Ю.Целевича “Ночний напад на дом Маркіянового діда, о. Романа Авдиківського в Подлесю р. 1794”, яка вміщена у “Зорі” 1887 р. [15]. Це дослідження також дає підстави стверджувати, що український історик чітко розділяв поняття опришківства і розбишацтва. На його думку, справжнє опришківство представляло собою месників за народні кривди після поділів Речі Посполитої, але виродилося у просте розбишацтво, яке існувало аж до першої половини XIX ст.

Ю.Целевич висловив переконання, що ті самі причини, що призвели до виникнення опришківства в Карпатах, викликали його появу на польсько-австрійському та австрійсько-російському кордонах в останній чверті XVIII ст. Особливу увагу дослідник акцентував на недостатній організації царських політичних урядів і судів, анархії та катастрофі (після трьох поділів) Польщі. Саме як розбишацький характеризує Ю.Целевич напад в Підліссю у 1787 р. на будинок діда Маркіяна Шашкевича о. Романа Авдиківського. Основним джерелом написання даної статті стали приходські акти, які надав о. Юстин Тарнавський, що сам належав до родини Маркіяна Шашкевича.

Таким чином, Юліан Целевич уперше в українській історичній науці започаткував дослідження опришківства. Історик проаналізував соціально-економічні й політичні причини опришківського руху, вплив на нього географічного фактора, він відновив хронологічно хід подій у XVIII ст., пов'язаних із цим рухом. Дослідник залучив величезну кількість

джерельного матеріалу, етнографічних матеріалів польської літератури, що дало можливість провести дослідження на високому фаховому рівні. Водночас історик показав українське опришківство у порівнянні з відповідними рухами болгарських гайдутинів, сербських гайдуків та наддніпрянських гайдамаків.

1. Целевич Ю. Про Олексу Довбушука та його попередників і наступників // Діло. – 1882. – №34-39; Його ж. Ще дещо про Олексу Довбушука та его наступників // Діло. – 1888. – №149-150, 152; Його ж. Дальші вісті про опришків (ватаги: Олекса Довбушук і Василь Баюрак) // Діло. – 1890. – №11, 13-18; Його ж. Ще деякі перекази й легенди про Олексу Довбушука. – Діло. – 1891. – №238, 240-243, 245, 248-249, 251-253.
2. Целевич Ю. Опришки // Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVII віці / Руська історична бібліотека. – Т.ХІХ. – Львів, 1897.
3. Грушевський М. [Передмова] // Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVII віці / Руська історична бібліотека. – Т.ХІХ. – Львів, 1897.
4. Wojcicki K. W / Huculy // Stare gawedy i obrazy – Warszawa, 1840. – Т.ІІ. – S.121-168; Його ж. Rozbojnicy // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1841. – Т.І. – S.14-25.
5. Bielowski A. Pokucie // Dodatek miesieczny do gazety "Czasu". – Kraków, 1857.
6. Косак М. Добош // Львовянинь. Месяцеслов на р. зв. 1861 pp. – Львів, 1860.
7. Karpinski F. Pamietniki od 1741-1822. – Krakow, 1862; Головацький Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. – М., 1878. – Ч.1; Wojcicki K. Stare gawedy i obrazy – Warszawa, 1840. – Т.2.; Косак М. Добош // Львовянинь. Месяцеслов на р. зв. 1861. – Львів, 1860.
8. Целевич Ю. Ще дещо про Олексу Довбушука и его наследников // Діло. – 1888. – №149-150, 152.
9. Turczynski W. Wycieczka do Slobody rungurskiej. Kosmacza // Dodatek literaturnyj do "Kurjera Lwowskiego". – 1887.
10. Turczynski W. W Karpatach ponad gorna lomnica // Ibid
11. Барвінський Б. Юліан Целевич // Збірник історико-філософської секції НТШ. – Т.ХV. – Львів, 1927.
12. Целевич Ю. Дальші вісті про опришків (ватаги: Олекса Довбушук і Василь Баюрак) // Діло. – 1890. – №11, 13-18.
13. Karpinski F. Pamietniki od 1741-1822. – Kraków, 1862; Baracz S. Pamiatki miasta Stanislawowa. – Lwow, 1858.
14. Целевич Ю. Последни историчні вѣсти про опришків XVIII вѣку. а) Иван Бойчук, другій наследник Довбушука; б) Ще деякі перекази і легенди про Олексу Довбушука // Діло. – 1891. – №238, 240-243, 245, 248, 249, 251-253
15. Целевич Ю. Ночный напад на дом Маркьянового діда, о. Романа Авдиковського в Подліссю р. 1794 // Зоря. –1887. – №21-22.

N.Sahajdachna

JULIAN TSELEVYCH – FIRST HISTORIOGRAPHER OF POKUT REGION'S OPRISHKI IN THE 18th CENTURY

In the given article the author describes the scientific research of Julian Tselevych as the first historiographer of the Pokut oprishki movement in the XVIII century. The author pays attention to the description of social reasons of the appearance, development and historical importance of the oprishki movement.